

SZÓRVÁNYKOLLÉGIUMOK ERDÉLYBEN

*A Kárpát-medencei gyermekotthonok működési körülményei
és oktatási-nevelési tapasztalatai*

DIASPORA DORMITORIES IN TRANSYLVANIA

*Operating Conditions and Educational Experiences
of Student Dormitories in the Carpathian Basin*

UČENIČKI DOMOVI U RAZUĐENIM SREDINAMA
U TRANSILVANIJI

*Uslovi rada i obrazovno-vaspitna iskustva
učeničkih domova u Karpatskom basenu*

CSITE ANDRÁS

PhD, szociológus

HÉTFA Elemző Központ, ügyvezető

csiteandras@hetfa.hu

KOVÁCS BENCE

geográfus

HÉTFA Elemző Központ, elemző

kovacsbenice@hetfa.hu

SZENDREI ZSOLT

építész, urbanista

HÉTFA Elemző Központ, igazgató

szendreizsolt@hetfa.hu

ÖSSZEFOGLALÓ • A Kárpát-medence szórványterületein (különösen Erdélyben) a magyar nyelvű oktatás fennmaradásának kiemelkedő fontosságú intézményei a szórványkollégiumok. Kutatásunk célja egy átfogó kép kialakítása volt ezeknek a kollégiumoknak a hálózatról, főbb típusainak alapvető jellemzőiről, a magyarság megmaradása érdekében tett erőfeszítéseikről és az őket érintő legfontosabb kihívásokról. Munkánk a szakirodalmi megalapozást követően számos helyszín meglátogatására, ott felvett interjúkra, valamint külön az intézmények és öregdiákjaik körében végzett kérdőíves adatgyűjtésekre épült. Kutatásunkban igazoltuk, hogy a szórványkollégiumok hálózata valóban jelentős munkát végez a szórványmagyarság megmaradásáért, valamint azonosítottunk olyan kihívásokat is, amelyek már rövid távon is veszélyeztetik ezeknek az intézményeknek a sikeres működését. Munkánkat a kihívások kezelésére tett javaslatokkal zártuk.

KULCSSZAVAK • **szórványkollégium, szórványmagyarság, Erdély, magyar nyelvű oktatás**

BEVEZETÉS

A magyar nemzetpolitika jelentős erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy megerősítse a külhoni magyar közösségeket. Ennek egyik kiemelten fontos prioritása a Kárpát-medencei magyar nyelvű oktatás fennmaradásának segítése.

A *Magyar nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete* című dokumentum (MAGYAR NEMZETPOLITIKA) cselekvési területként azonosítja az oktatás területét, kiemelve, hogy az iskola a „nemzeti reprodukció legfontosabb színtere”. A stratégia a külhoni magyar oktatást illetően célként definiálja, hogy minél több magyar diák vegyen részt az oktatásban, kiemeli az intézményalapítás fontosságát, az intézmények erősítését, az oktatás színvonalának emelését, valamint összehangolt cselekvési program kidolgozását.

Mind a magyarság számának, mind a magyar nyelven tanuló diákok számának változása erősen heterogén képet mutat, mind a történeti nagytérsek (Felvidék, Kárpátalja, Erdély és Délvidék) között, mind az egyes nagytérseken belül. Általánosságban elmondható, hogy a népességfogyás kapcsán leginkább veszélyeztetett helyzetben a szórványterületek magyarsága van, ezeken a területeken a legjelentősebb a magyarság apadása (PÉNTEK 2014a).

Ezekben a szórványtérsekben a magyar nyelvű oktatás a kisebbségi megmaradás egyik kulcskérdése. Az iskola nemcsak mint intézmény fontos a magyar nyelvű oktatás szempontjából, de egyben központi szervezőerő is a helyi közösség számára. Megléte biztosíték a fiatal családoknak ahhoz, hogy gyermekeik helyben magyar nyelvű oktatáshoz tudnak majd jutni, nem kell ehhez elhagyni otthonukat (BODÓ 2009).

Az egyre zsugorodó közösségek és a folyamatosan csökkenő gyerekszám mind nagyobb kihívás elé állítja az oktatási intézményeket, közülük számos fennmaradása mára kétségessé vált. Fontos azt is kiemelni, hogy míg a tömbterületeken egy magyar nyelvű iskola megszüntetése jellemzően a nagyobb, de könnyen elérhető központibb település felé tereli a diákokat, addig a szórványterületeken egy-egy oktatási intézmény megszűnése egyben a további magyar nyelvű oktatás lehetőségét is elveszi, a többségi óvodák és iskolák felé terelve a diákokat.

Ezen kihívások kezelésére több túlélési stratégiát alkalmaznak a magyar közösségek, ilyen az *önálló magyar tannyelvű iskolák* alapítása (vagy a meglévők megerősítése) elsősorban a nagyobb városokban (például Aradon, Déván, Nagybányán, Szamosújváron, Temesváron, Tordán), *iskolabusz-hálózat*

kiepítése az ingázás támogatása érdekében, illetve *szórványkollégiumok létrehozása*, ami nagyvárosi (Arad, Temesvár) középiskolák mellett többnyire kisebb települések vagy oktatási kistérségek vonatkozásában eredményez helyi lépték szerint jelentős változásokat (például Magyardécse, Magyarfülpösön, Magyarlapádon, Segesváron, Válaszúton, Vicén) (TÁTRAJ et al. 2022).

Vizsgálatunk a szórványkollégiumok/bentlakások működésére, felépítésére, valamint szociális és tehetséggondozó szerepére fókuszált. Összegyűjtöttük a szórványkollégiumokat, majd kérdőíves és interjú alapú vizsgálat keretében kerestük meg őket. Céljaink közé tartozott, hogy megismerjük működésüket, hatásukat a helyi közösségekre, közösségszervező és tehetséggondozó szerepüket, a finanszírozási környezetet, valamint hogy összegyűjtsük a főbb kihívásokat, amelyekkel meg kell küzdeniük mindennapi működésük során. Vizsgálatunkban az óvoda és a középiskola közötti oktatási szintekkel foglalkozunk, a felsőoktatás vizsgálati fókuszunkon kívül van.

SZÓRVÁNYKOLLÉGIUMOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A szórványterületek magyar nyelvű oktatásának és ezáltal a helyi magyar nemzetiségű kisebbség megőrzésének érdekében túlélési stratégiák kialakítása szükséges: ilyen például az *önálló magyar tannyelvű iskolák* megerősítése, esetleg új intézmények alapítása, elsősorban nagyobb városokban (például Arad, Déva, Nagybánya, Szamosújvár, Temesvár, Torda), *iskolabusz-hálózat* kiépítése az ingázás támogatása érdekében, például Felvidéken:¹ Nagyszarva, Hetény, Léva, Ipolyvisk, Ipolyság, Ipolynyék, Ipolybalog, Ipolyvarbó, Losonc, Rozsnyó, Szepsi, Kassa, Bodrogszerdahely, Vaja, Szenc, Diószeg, Nagycétény, Szádudvarnok, Buzita; Erdélyben:² Arad, Kisiratos, Kisjenő, Pécska, Zimándújfalu, Újszentes, Temesvár, Lugos, Petrozsény, Déva, Medgyes, Torockó, Székelykocsárd, Magyarpéterfalva, Bethlenszentmiklós, Nagyenyed, Brassó, Válaszút, Kóhalom, Négyfalu, Szászrégen, Beszterce, Körösfő, Torda, Dés, Máramarossziget, Nagybánya, Érmihályfalva, Nagyvárada, Köröstarhány, Nagyszalonta; illetve *szórványkollégiumok létrehozása*, amelyek nagyvárosok kollégiumaiként vagy kisebb települések és oktatási kistérségek vonatkozásában tudnak eredményezni helyi lépték szerint jelentős változásokat (például Magyardécse, Magyarfülpös, Magyarlapád, Segesvár, Válaszút, Vice) (TÁTRAJ et al. 2022).

¹ Forrás: <https://rakocziszovetseg.org/2023/08/22/iskolabusz-atadas/> és <https://rakocziszovetseg.org/wp-content/uploads/2024/08/Iskolabuszok-a-Felvideken-2024-2025-os-tanev.pdf> (2025. 02. 10.)

² Forrás: <https://rakocziszovetseg.org/2023/08/22/iskolabusz-atadas/> (2025. 02. 10.)

A szórványkollégiumok/bentlakások olyan oktatói-nevelői célzatú bentlakásos intézmények, melyek többségében szórványterületen helyezkednek el és/vagy a szórványban élő magyarság fiataljai számára nyújtanak kollégiumi elhelyezést (található több intézmény Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Csíkszeredában is). Jellemző, hogy ezen intézmények esetében nem csupán bentlakásról van szó, hanem számos kiegészítő feladatot is ellátnak az intézmények: részt vesznek a magyar kultúra megőrzésében, a nyelvoktatásban, szociális szolgáltatásaikkal segítik a beköltöző gyerekeket, kulturális központként működnek.

A (szórvány)kollégium és bentlakás esetében széles spektrum mutatkozik. A hagyományos értelemben vett, román állami támogatások által finanszírozott kollégiumi bentlakás (például a temesvári Bartók Béla Líceum) mellett találunk sokrétű tevékenységet folytató, fontos helyi kulturális központként működő kollégiumokat (például a szamosújvári Mezőségi Téka Szórványkollégium), illetve olyan intézményeket is, amelyek kvázi folyamatos bentlakást biztosítanak rászoruló gyerekek számára (például a csíkszeredai Csibész Alapítvány és Ifjúsági Egyesület) (BODÓ 2014).

Közös ezekben az intézményekben, hogy magyar nyelven működnek, céljuk a magyar nyelv használata és a magyar kultúra ápolása. Általános jellemzőként elmondható még róluk, hogy valamilyen mértékű anyaországi támogatásban részesülnek (jelenleg főként a BGA-n keresztül).

A vizsgálatba bevont négy történeti nagyrégió (Felvidék, Kárpátalja, Erdély és Délvidék) közül Erdély és Délvidék esetében találunk klasszikus szórványkollégiumként működő intézményeket, számosságát tekintve Erdélyben található a legtöbb, ezen intézmények kapnak dedikált szórványkollégiumoknak szóló támogatást is a Bethlen Gábor Alaptól. A szórványkollégiumi funkciót ellátó intézmények összegyűjtése és kategorizálása nem magától értetődő. Tágabb körből elindulva, ha megnézzük az intézmények funkcióit és szerepét, akkor 4+1 elkülönülő csoportra oszthatjuk az egyes intézményeket, melyek határai kevésbé direkttek, több olyan intézmény is van, amelyik átmenetet képez a kategóriák között:³

HAGYOMÁNYOS KOLLÉGIUMI BENTLAKÁSOK. Az első csoportba tartoznak az iskolai, főként a nagyobb városok középiskoláihoz, líceumaihoz kötődő kollégiumok, melyek főbb feladata, hogy bentlakást biztosítsanak a távolról érkező diákok számára; jellemzően intézményhez kötődnek, az adott iskolához. A kulturális funkció itt sokkal erősebben

³ A kategorizálás során BODÓ 2014 cikkére építettünk.

az oktatási intézményben összpontosul, mint a kollégiumban. Például: Bartók Béla Szórványkollégium (Temesvár), Csiky Gergely Iskolaközpont Kollégiuma (Arad), Bethlen Gábor Kollégium (Nagyenyed).

KOLLÉGIUM JELLEGŰ SZÓRVÁNYKOLLÉGIUM. Elkülöníthetjük az alapvetően szórványterületen működő bentlakást és a kulturális szerepkört is felvállaló intézményeket, melyeknek egy része egy adott oktatási intézmény megmentése és a gyerekszám fenntartása miatt jött létre. Ezen intézmények esetében fontos szempont a szociális funkció, azonban működésüket tekintve jobban hasonlítanak a kollégiumokra/bentlakásokra, a gyerekek alapvetően hétköznapi tartózkodnak itt, hétvégén hazamennek. Például: Kallós Zoltán Alapítvány választói kollégiuma, Mezőségi Téka Szórványkollégium (Szamosújvár).

GYERMEKOTTHON JELLEGŰ SZÓRVÁNYKOLLÉGIUM. Az ilyen jellegű intézmények esetében is fontos az előző pontban leírt kulturális szerepkör felvállalása, azonban hangsúlyosabban jelenik meg a szociális, részben pedig a gyermekvédelmi funkció, hiszen több esetben nagyon szegény sorban élő, árva, félárva gyerekek számára biztosítanak étkezést, lakhatást és ellátást, azonban nem részei a hivatalos állami gyermekvédelemnek. Az előző pontban leírtakhoz képest fontos különbség, hogy itt a gyerekek – legalább a tanév alatt – folyamatosan bent laknak, nem tudnak hazamenni a nagy távolság vagy a családi körülmények miatt. Például: Csángó-szórványmagyar Bástyá Kollégium (Vice), Csibész Alapítvány és Ifjúsági Egyesület (Csíkszereda és térsége).

(MAGÁNUTAS) ÁRVAHÁZI, GYERMEKOTTHONI BENTLAKÁSOK. A negyedik kategóriába azokat az intézményeket soroltuk, melyek már a hivatalos gyermekvédelem részei, és emellett fontos vállalt szerepük a határon túli magyarság segítése és támogatása. Ennek a kategóriának a leginkább meghatározó – szinte egyedülálló – szereplője a Dévai Szent Ferenc Alapítvány és az általa üzemeltetett bentlakó otthonok, napközi otthonok, iskolaházak és támogatott bentlakó otthonok hálózata. Ezen intézmények esetében elsődleges a gyermekvédelmi, a gyermekotthoni funkció. Ilyen a Dévai Szent Ferenc Alapítvány intézményhálózata (Déva központtal).

+ 1 – **FÉLBENTLAKÁS / NAPKÖZI OTTHON.** A magyarság megőrzése, a magyar nyelv ápolása és a szociális kihívások kezelése kapcsán fontos intézmények a félbentlakások, napközi otthonok. Ezek olyan helyek,

ahol az iskola utáni időben tanulási helyszínt (foglalkozást) és étkezést biztosítanak a gyerekek számára, amelynek eredményeként a gyerekek szinte csak aludni járnak haza. Például a Mezőségi Téka Szórványkollégium (Szamosújvár), a Dévai Szent Ferenc Alapítvány intézményhálózata (Déva központtal). (1. ábra)

A SZÓRVÁNYKOLLÉGIUMOK HELYZETE ÉS KIHÍVÁSAI

„A szórványkollégiumok a szórványok jövőjét illetően kulcsfontosságú intézmények” (BODÓ 2014). Hangsúlyos szerepet játszanak a szórványterületek oktatásának fenntartásában, és általa a magyar kisebbség megőrzésében. A kollégiumok a primer bentlakási és oktatási funkciójuk mellett jelentős szociális segítséget nyújtanak, és hozzá tudnak járulni a tehetséggondozás erősítéséhez, sőt „a szórványkollégium a modernizációs sziget szerepét is betöltheti, a regionális előrelépés fókusza lehet” (PÉNTEK 2014a). Ennek megvalósításához szükséges a hálózat további erősítése, szélesítése, valamint a felmerülő kihívásaik kezelése. „Oktatástervezésben és -szervezésben a felső tagozaton, továbbá a középiskolában legfontosabb a szórványkollégiumok megerősítése szakmailag és működési feltételeik tekintetében is” (uo.).

A szórványkollégiumokat nem egy tudatos területi tervezési szemlélet hozta létre, hanem helyi kezdeményezések, helyi döntés nyomán valósultak meg (BODÓ 2014). A kialakult széles intézményhálózat az alulról jövő kezdeményezések egyik legjobb iskolapéldája, ami szinte minden központi segítség és támogatás nélkül jött létre. A bottom-up elvek mentén felépülő intézményhálózat kialakulását a helyi iskola megtartása, az (önálló) magyar nyelvű képzés megerősítése és létrehozása, a magyar kultúra megőrzése és a magyar kisebbségen belül jelentkező szociális kihívások kezelése hívta létre, és tartja életben a mai napig is. **A létrejött széles szórványkollégiumi hálózat európai szintű jó példája a civil társadalmi kezdeményezés mentén felépülő hálózatoknak.**

Fontos megjegyezni, hogy a magyar nyelvű iskola, de kiemelten a **szórványkollégiumok szerepe jóval túlmutat az intézményen és az oktatáson.** Ezek a bentlakások sok esetben komoly kulturális szerepet töltenek be, a környék magyarságának fontos színterei. Ezenfelül számos olyan feladatot felvállalnak (felzárkóztatás, társadalmi mobilitás segítése, magyar nyelv oktatása, tehetséggondozás, magyar kultúra ápolása, családi alapértékek közvetítése stb.), amelyeket nélkülük senki sem látna el, és ezzel jelentősen hozzájárulnak a közösség és az adott térség életminőségének javításához. Ha ezek az intézmények nem lennének vagy megszűnnének, nagyon komoly hátrányba kerülne a szórványterületek lakossága.

Elmondható, hogy az intézmények mögött néhány elkötelezett személyiség és a körülöttük csoportosulók munkája áll.

„Az oktatási központokat, szórványkollégiumokat [...] karizmatikus személyek teremtették meg, akik a kellő támogatást is megszerezték a működéshez, és a működtetést is biztosítják, felügyelik. [Ilyen például a Kallós Zoltán Alapítvány, a Téka Alapítvány, a segesvári Gaudeamus Alapítvány, a Csibész Alapítvány.] Mindegyiket egy cselekvésre kész személy kezdeményezte, hozta létre, nem előzte meg őket olyan tervezés, amely felmérésre alapozva pontos kritériumok szerint jelölte volna ki, vagy jelölné ki a továbbiaknak a helyszínét, működési körzetét, funkcióját” (VETÉSI).

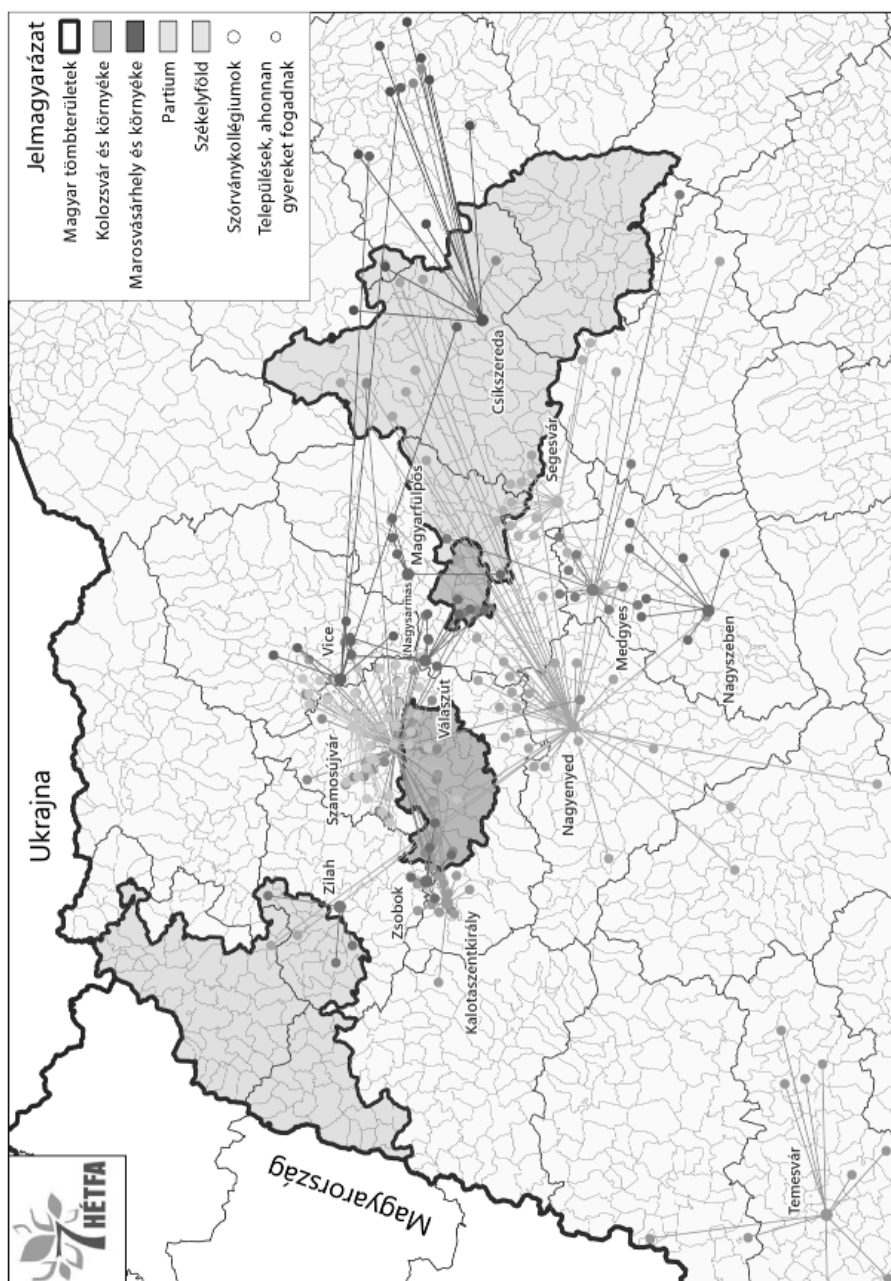
Fontos megjegyezni, hogy a karizmatikus karakter alapvetően meghatározza a szórványkollégiumok sikerességét. Látható, hogy ahol deficit van ilyen téren, nem tud egységes irány megvalósulni, ott a működés is állandó kihívásokkal küszködik.

Erdély esetében jól látható, hogy a **román jogi környezet viszonya kettős a szórványkollégiumok működése kapcsán**. Van egy jogi túlszabályozottság, ami a való életben közepesen tud érvényre jutni. Ez a helyzet egy viszonylag nagy szürke zónát eredményez. A néhány évvel ezelőtti jogszabályváltozásokig a szórványkollégiumokat nem kezelte a jogrend, így kvázi rendszeren kívül működtek (az 1989 előtt is létező középiskolai kollégiumokat és a hivatalosan árvaházként/gyermekotthonként működő intézményeket leszámítva). Ez összességében jelentős kitettséget és kiszolgáltatottságot eredményez az egyes intézmények számára.

Látható, hogy néhány esetben **nagy szervezetek** (például a válaszüti 95 és a szamosújvári 93 bentlakóval) épültek ki az elmúlt évtizedek folyamán, jelentős intézményi infrastruktúrával, több tucat alkalmazottal. Ezeknek a nagy rendszereknek a fenntartása és üzemeltetése jelentős kockázatot rejt magában, és erősen sérülékennyé teszi azokat, hiszen a finanszírozás esetleges megingása könnyen bedöntheti az egész rendszert.

Az erdélyi szórványkollégiumok/bentlakások esetében **meghatározó a szociális funkció**:

„A szórványokban megszervezett kollégiumok elsődlegesen missziós, szociális szerepet töltenek be, az ott folyó oktatás színvonaláról nincsenek adatok [...], a legtöbb esetben magát az oktatást nyelvi rehabilitációval, felzárkóztatással kell kezdeni”, így ugyanis nehéz az egyes intézmények eredményességét értékelni (PÉNTEK 2012). (2. ábra)

2. ábra. Válaszadó szörványkollégiumok esetében azon települések gráfja, ahonnan az elmúlt öt évben fogadtak gyerekeket

A szórványkollégiumokat életre hívó gyerekszámcsökkenés folyamatos negatív demográfiai trend a mai napig, ami **egyre nehezebbé teszi a gyerekutánpótlás biztosítását**. Egyre nagyobb területekről vonnak be gyerekeket az intézmények (lásd a fenti térképet), egyre nagyobbak a nyelvi hiányosságok, és egyre erősebb az igény a társadalmi felzárkóztató szerepre. Több helyszínen is a szórványkollégium/bentlakás miatt tud még működni az iskola, ami nagy kiszolgáltatottságot és sérülékenységet jelent az oktatási hálózat számára. Egy szórványkollégium esetleges megszűnése rögtön bedöntené az iskolát is, mert nem tudná biztosítani a minimálisan elvárt gyermeklétszámot. Emellett az egyes intézmények ugyan tudatosan törekednek arra, hogy ne szívják el a gyerekeket egymás elől (nem vesznek fel gyereket olyan településről, ahol van magyar nyelvű iskola, egyeztetnek egymás között az iskolák, a helyi papok, lelkészek), de a folyamatosan csökkenő gyerekszám rövid, illetve középtávon fel fogja erősíteni az intézmények közötti rivalizálást.

Érdekes tapasztalat, hogy **egy adott település magyarságának a száma nem eredményez egyértelmű kapcsolatot a helyi magyar nyelvű oktatás stabil biztosításának és fenntartásának**. Nagybánya, ahol a 2021-es népszámlálás alapján 8713 magyar lélek él, éppen csak el tud tartani egy iskolát, míg ezzel szemben Szamosújváron, ahol a magyarok száma csupán 2609 fő, idén két párhuzamos nulladik osztályt tudtak indítani nem bentlakó gyerekekből.

Jelentős kiszolgáltatottságot jelent, hogy Romániában a **minimális osztálylétszám 15 fő**, ami alatt külön engedélyeztetni kell az osztályok indulását. A demográfiai folyamatokból is látszik, hogy ez sok intézményt érint, ami tovább növeli az iskolák kiszolgáltatottságát.

Szórványkollégiumok/bentlakások kapcsán fontos megjegyezni az **iskolák minőségi kihívásait**, a korábban említett vonzáskörzet-növekedés mellett meghatározó, hogy egyre rosszabb helyzetű gyerekek kerülnek be, ami új típusú kihívások elé állítja az iskolákat. Emellett fontos azt is megemlíteni, hogy egyre nehezebben sikerül feltölteni az osztályokat, hat-hét fős vagy ösz-szevont osztályok sem példátlanok, ami jelentősen rányomja bélyegét mind az oktatás valós minőségére, mind pedig annak szülői megítélésére.

A minőségi kihívások másik szegmensét a középiskolák adják. Általános-ságban elmondható, hogy az **erdélyi magyar nyelvű középiskolák nem tartoznak az országos rangsor vezető intézményei közé**. Ennek fő oka, hogy ezek összehasonlítása és teljesítménymérése főként a továbbtanulási eredményekre épülnek, és egy abszolút értékhez viszonyítva nézik a tanulmányi eredményeket, míg a magyar nemzetiségű iskolák esetében a relatív előrelépés – a honnan hova? – érdemei erősebbek. A magyar nyelvű oktatási intézmények – szem-ben a legerősebb iskolákkal – nem válogatnak a diákok között, egyrészt befo-gadnak mindenkit, aki magyarul akar tanulni, másrészt az is hozzátartozik az

igazsághoz, hogy a gyerekszámok folyamatos csökkenése miatt a működésük biztosítása érdekében nem is tehetik meg, hogy elutasítsanak gyerekeket. Ennek eredményeként felveszik a jobb és a rosszabb képességű gyerekeket is, ami egyrészt segíti a magyarság megőrzését, másrészt viszont csökkenti az iskolák rangsorban elfoglalt helyét.

Bodó Barna 2014-es írásában a szórványkollégiumok főbb kihívásai között határozta meg az egyes intézmények közötti hálózatos együttműködések és rendszeres találkozók hiányát. Bár találkozokat rendeznek például a temesi szórványban, az első jelentős esemény vélhetően a 2013-as segesvári Gaudeamus által szervezett 20. évfordulós ünnep volt. Kiemelte, hogy nincs felelőse és illetékes szereplője a szórványkollégiumok ügyének, nincs olyan személy, aki a kérdéskört teljes egészében a magáénak vallhatja.

Interjú tapasztalataink alapján látható, hogy valamilyen mértékű kapcsolat és tudásátadás van az egyes szórványkollégiumi intézmények között, bár ezek nem széleskörűek, és részben informális együttműködéseknek jelennek. A Dévai Szent Ferenc Alapítvány neve többször felmerült mint bevont tanácsadó, amely segítette az elindulást, működést. A Bástyai Egyesület és a Csibész Alapítvány között erős és részben informális, a Kallós Zoltán Alapítvány és a Téka Művelődési Alapítvány között formális együttműködési kapcsolat áll fenn. Ezenkívül van középiskolákat célzó találkozó az „egységes iskolák meggyék” számára. Új kezdeményezésként 2024 őszén a Lakitelki Népiskola összehívta az erdélyi szórványkollégiumokat egy közös rendezvény keretében, és azt követően célzott támogatást biztosított a szórványkollégiumok számára.

Összességében megállapítható, hogy főként informális kapcsolatokon alapuló, részleges tudásátadás folyik, összefogó, koordinációs szereplő és szerepkör azonban nincs, az intézmények jelentős része egyedül igyekszik érdekeinek érvényesítésére.

Az intézményi diverzitáshoz hasonlóan az egyes szórványkollégiumok/bentlakások finanszírozási háttere is változatos képet mutat. Általánosságban elmondható, hogy a magyar kormány – a BGA-n keresztül folyósított – támogatása a leginkább meghatározó.

A román állam részéről – jellemzően részleges mennyiségű – finanszírozást csak nagyon kevés intézmény kap, főként a hivatalos árvaházak/gyermekotthonok, melyek főleg a Dévai Szent Ferenc Alapítvány keretében működnek, másrészt a már 1989 előtt is működő, döntően középiskolákhoz kapcsolódó kollégiumok (Temesváron a Bartók Béla Szórványkollégium, Nagyenyeden a Bethlen Gábor Kollégium, Aradon a Csiky Gergely Iskola-központ Kollégiuma).

Általánosságban megjegyezhető, hogy a **szórványterületek magyar nyelvű oktatása, és ezen belül kiemelten is a szórványkollégiumok anyaországi támogatás nélkül nem tudnának működni**, mivel forrásszegények, termelőtevékenységet nem, vagy csak kis arányban művelnek, többnyire kis településeken működnek, és legtöbb esetben nem részei sem a hivatalos kollégiumi struktúrának, sem pedig az árvaházi/gyermekotthoni ellátórendszernek.

A magyarországi támogatás éves finanszírozása az egyes intézmények számára vagy valamilyen pályázat révén, vagy direkt, alanyi jogon járó forrás keretében valósul meg. Ez a támogatási metódus biztosítani tudja az egyes intézmények működését, azonban nem tud az évenkénti gondolkodáson túlmutató, közép- és hosszú távú tervezési folyamatokat elindítani; a **kollégiumok korlátozottan tudnak csak előre tervezni, saját likviditásuk sem kiszámítható az éves tervezésen túlmutatóan**.

A **jelenlegi finanszírozási környezet erős kiszolgáltatottságot eredményez**, amelyben az egyes intézmények nagyon is függnek az anyaországi forrástól. Az intézmények korlátos tartalékkal rendelkeznek, így a finanszírozási anomáliák (elcsúszó kifizetés, késői döntés) jelentős bizonytalanságot hoznak magukban, kockáztatva akár a működésüket (például nagyon erős a munkaerő-vándorlás) is.

A szórványkollégiumok rendszere nagyon törékeny, az alacsony forrásdiverzitás miatt pedig a teljes rendszer nagyon sérülékeny. Viszonylag nagy intézményhálózatok épültek ki, komoly ingatlanállománnyal és akár több tucat alkalmazottal. Azonban minél nagyobb egy intézmény, annál inkább veszélyeztetett és kiszolgáltatott. **Állandó, meghatározott összegű és stabil finanszírozás nélkül nagyon könnyen sérülhet a rendszer**, akár visszafordíthatatlan károkat is okozva; az egyszer elvesző bizalmat és stabilitást egy egyébként is zsugorodó népességű kisebbségi rendszerben vélhetően nem, vagy csak kis részben lehet helyreállítani.

Látható, hogy az intézmények azon része, amelyekbe a bérköltség nem központi forrásból érkezik (erre példa a pedagógusbérek), hanem az adott intézménynek kell „kitermelnie” (nevelők, ellátószemélyzet), lényegesen elmarad a hivatalos tanárbérektől Erdélyben, ami **komoly fizetési deficitet és bérfeszültséget eredményez**. A romániai folyamatos minimálbér-emelés és a tanárbérek évekkel ezelőtti rendezése miatt egy állami rendszerben dolgozó pedagógus háromszorosát keresi annak, amit a szórványkollégiumok/bentlakások fizetni tudnak. Ez az erős hivatástudattal rendelkező alkalmazotti csapat ellenére is erős fluktuációt és a szakmai utánpótlás beszűkülését eredményezi.

Látható, hogy mivel az intézmények fizetőképessége nagyon korlátozott, ebből következően **fejlesztési forráskeretük és lehetőségeik is igen esetlegesek**.

A személyesen meglátogatott intézmények állapota és felszereltsége jónak és magas színvonalúnak mondható, azonban ez leginkább egyedi forrásszerzések mentén tud(ott) megvalósulni, szűkítve az előretervezhetőség lehetőségét.

A SZÓRVÁNYKOLLÉGIUMOK MŰKÖDÉSE

Az érintett intézmények számára kérdőívet küldtünk annak érdekében, hogy összegyűjtsük adataikat, illetve hogy átfogó képet tudjunk alkotni a szórványkollégiumok operatív működéséről, jellemzőiről. A megkeresendő intézmények listáját több adatforrásra építve állítottuk össze:

- a BGA szórványkollégiumok számára kiírt pályázata, internetes keresés,
- a Communitas Alapítvány által támogatott intézmények listája és
- a személyes ajánlások alapján.

Így összesen 48 intézményt definiáltunk szórványkollégiumként; ebből 46 erdélyi és 2 vajdasági illetőségű. A megkeresést e-mailen keresztül végeztük, a kérdőív online volt kitölthető. A vajdasági intézmények esetén nem sikerült a kapcsolatfelvétel, emiatt csak erdélyi szórványkollégiumok közreműködésével tudtunk információt gyűjteni.

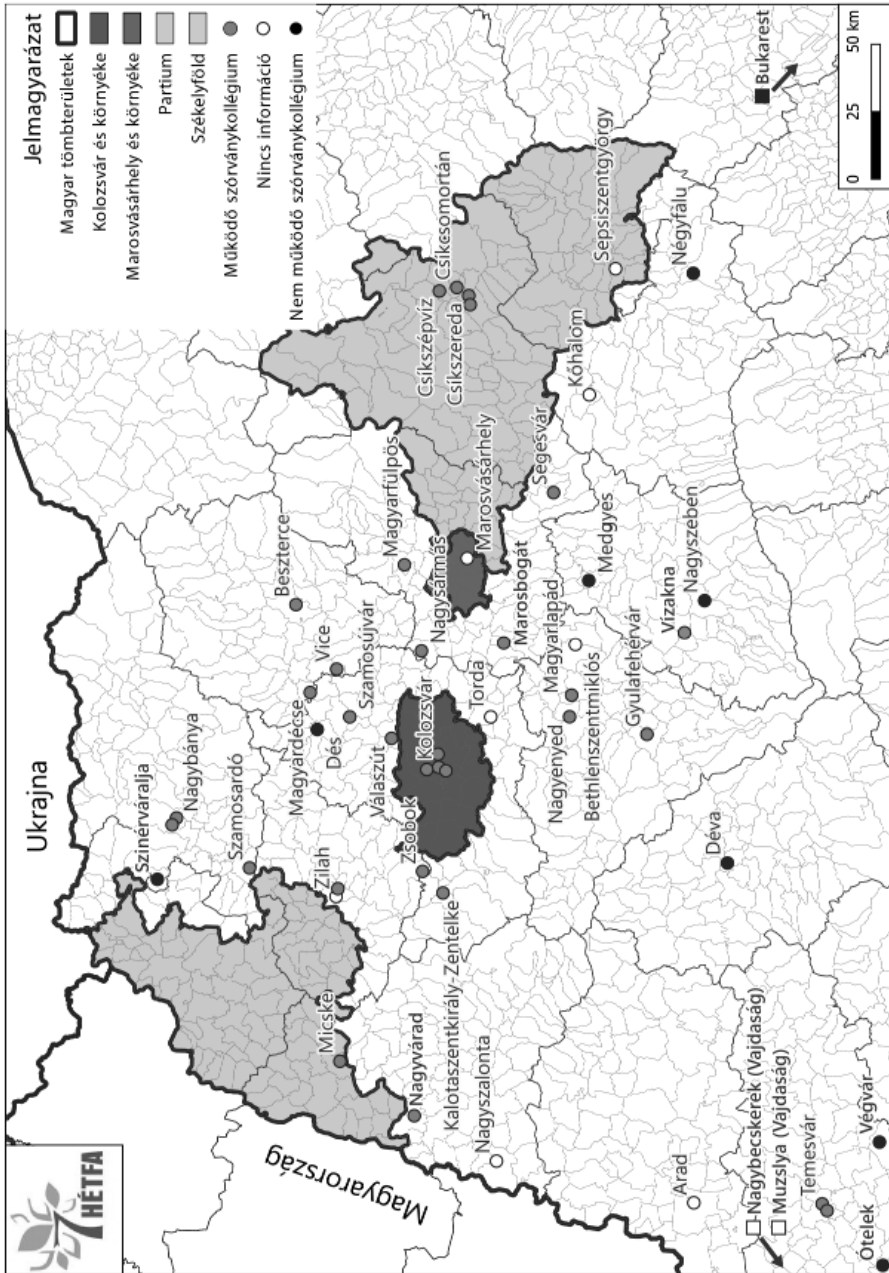
A Dévai Szent Ferenc Alapítvány, illetve a Csibész Alapítvány esetében módosított kérdőív kitöltését kértük, ami reflektálni tudott a két, nagyobb intézményhálózattal rendelkező szervezet egyedi igényeire és adottságaira.

A kiküldött adatgyűjtő kérdőívet 2024. november 13–24. között összesen 19 intézmény kapcsán töltötték ki – legalább részben értékelhető módon. Ezenfelül további négy intézmény esetén kaptunk e-mailes visszajelzést, nagyrészt nem működésre vonatkozóan. (3. ábra)

A visszajelzések alapján a 19 intézmény közül egy jelezte, hogy már nem működik, illetve háromban jelenleg nincs bentlakó gyerek. Ennek indokaként a válaszadók az alábbi okokat jelölték meg: a bentlakás helyett inkább ingáznak a tanulók a környező településekről, nincs kellő számú gyerek a bentlakáshoz, vagy a magyar tagozatok visszaszorulásával megszűnt az utánpótlás a kollégium számára.

A válaszadó intézmények közül mindössze kettő jelezte, hogy nem működik mögötte alapítvány, az összes többi (17) esetben a bentlakás/kollégium működését egy-egy alapítvány segíti.

A bentlakók számának becslése kapcsán nemcsak a kérdőívben rögzített adatokra támaszkodtunk, hanem bevontuk az elemzésbe a Communitas Alapítvány által támogatott intézmények létszámadatait is. Meg kell azonban

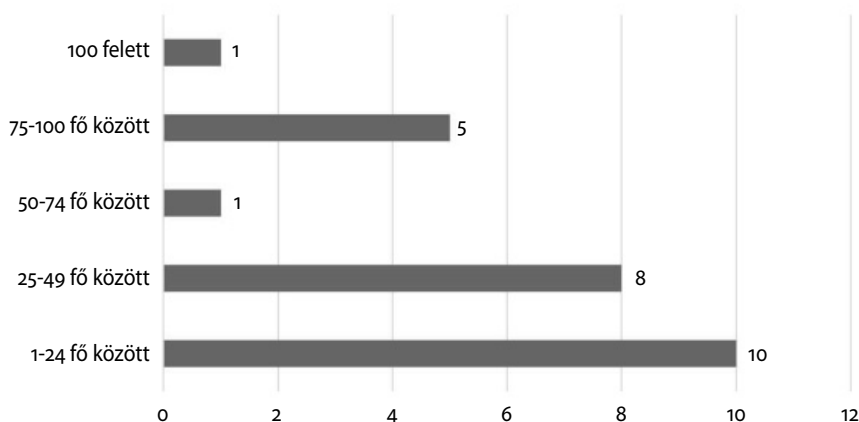

3. ábra. Azonosított szóránkyollégiumi helyszínek működési kategorizálása Erdélyben (a Dévai Szent Ferenc Alapítvány és a Csibész Alapítvány házai nélkül), nem erdélyi helyszínek szövegesen feltüntetve (Bukarest [Románia], Nagybecskerek és Muzslya [Vajdaság])

jegyezni, hogy még így is van 23 olyan intézmény az általunk azonosított listában, amelyről nincs érdemi adatunk, és nem tudtunk meg semmit működésükről, sem pedig az esetleges bentlakók létszámáról.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján csaknem ezerháromszáz gyermek lakik bent a szórványkollégiumi/bentlakási hálózatban. Ezt még további 800 „félbentlakó” egészíti ki, akik napközis ellátásban részesülnek. Átlagosan 40 gyereket meghaladó bentlakó van az egyes kollégiumokban, azonban ezen belül erős szórás figyelhető meg. Létszám szerinti csoportosításban 29 bentlakós intézmény látható, négyben nincs bentlakás csak napközi, 10 intézményben pedig 1 és 24 fő között váltakozik a diáklétszám, ugyanakkor 8 intézményben 24 és 49 fő közötti, míg egyben ez a szám 50 és 74 fő közé tehető, 5 intézmény sorolható a 75 és 100 fő közötti létszám-kategóriába, 100 fő felettibe viszont csupán egyetlenegy, a Dévai Szent Ferenc alapítványi hálózat tartozik. (4. ábra)

A 18 értékelhető intézményi válaszból a bentlakás 3 esetén nem köthető (közvetlen vagy közvetett módon) az oktatási intézményhez: a két nagy intézményhálózaton (Dévai Szent Ferenc Alapítvány és Csibész Alapítvány) kívül a Csíkszeredai Csángó Kollégium a harmadik. Mindegyik széles körű és színvonalas képzést nyújt, mégpedig a legtöbb esetben óvodait és általános iskolait (alsó és felső tagozatos képzést). Átlagosan 3-4 képzési szintet fednek le az oktatási helyek, legszélesebb a Bethlen Gábor Kollégium kínálata: a bölcsődétől a szakképzésig a teljes oktatási-nevelési spektrumot lefedi, valamint a kalotaszentkirályi Ady Endre Szakiskola, amelyben bölcsődei és óvodai nevelés, alsó és felső tagozatos iskolai, valamint szakképzés is folyik. (5. ábra)

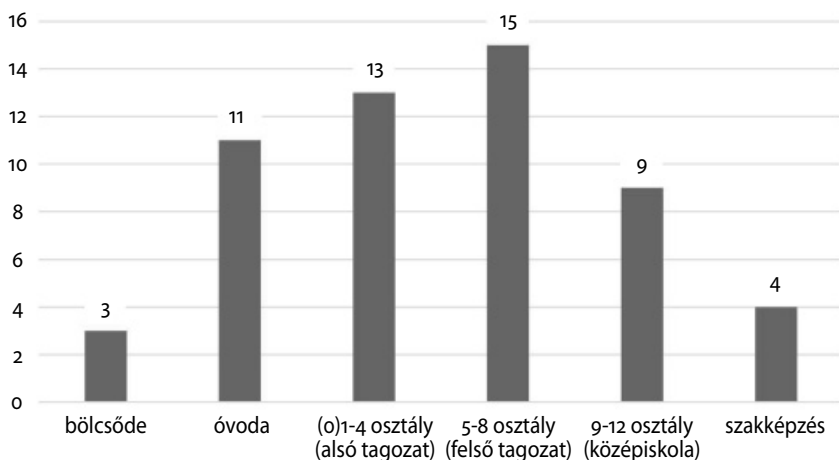

4. ábra. Szórványkollégiumok megoszlása a bentlakók létszám-kategóriái alapján (Saját forrás, 2024)

A szórványkollégiumokban, bentlakásos intézményekben lakók korosztályos megoszlása alapján láthatjuk, hogy legtöbb intézményben a felső tagozatos és a középiskolás korosztály van jelen. Csaknem annyi esetben találunk 18 év felettieket, mint alsó tagozatosokat. Legkevesbé az óvodás korosztály jelenik meg, de 5 intézmény esetében 3–6 éves gyerekek is vannak a bentlakók között, azonban egyetlen válaszadó sem jelölt meg óvodáskor alatti korosztályt. Átlagosan 2–3 korosztály fordul elő a bentlakásokban, legtöbb esetben három. Meg kell jegyezni, hogy itt a jelenlét azonosítására kértük a válaszadókat, az egyes csoportok méretének megjelölésére viszont nem, így a létszám alapú tagozódásban vélhetően jelentős eltérés van az egyes korcsoportok között. (6. ábra)

A beérkezett válaszok alapján átlagosan a kollégiumokban/bentlakásban végzettek 65,7%-a tanul tovább, azonban ez jelentős szórást mutat: például a Dévai Szent Ferenc Alapítvány (20%) vagy a Csibész Egyesület (13%) intézményhálózatában a továbbtanulási arány nem éri el a bentlakók negyedét sem, míg a Bethlen Gábor Kollégium esetében (90%) szinte mindenki továbbtanul. Ezzel párhuzamosan a magyar nyelvű továbbtanulás szintén átlagosan 65,3%-os értékek mutat. A beérkezett válaszok alapján elmondható, hogy a bentlakó diákok több mint fele szerez érettségit, de ezen belül is jelentős szórást mutatkozik az egyes intézmények és intézménytípusok között.

A kérdésre válaszoló 18 intézmény felében van tandíja/bentlakási költsége a kollégiumi ellátásnak. Öt helyszínen mindenki számára van tandíj,

5. ábra. Az egyes szórványkollégiumokhoz/bentlakáshoz kapcsolódó oktatási intézmények által nyújtott képzési szintek megoszlása az említések száma (db) alapján (Saját forrás, 2024)

további 4 helyszínen pedig valamilyen feltételhez van kötve a díjfizetés alóli részleges felmentés (a szociálisan rászorulóknak vagy a tanügyben dolgozó szülők gyerekeinek viszont nincs).

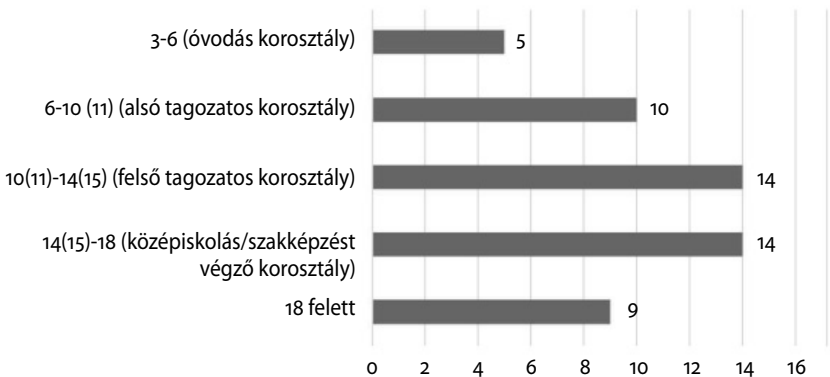
A szórványkollégiumokba bekerülő gyerekek átlagos nyelvi szintje jónak mondható, 5 esetben adtak 3-as értékelést, ennél gyengébbre egy válaszadó sem értékelte a gyerekek nyelvismeretét. A bekerülő gyerekek ötödének volt szüksége részleges vagy teljes magyar anyanyelvi fejlesztésre és felzárkóztatásra az elmúlt 5 évben, azonban ez jelentős szórást mutat a nulla (vagy a „3 gyerekek az elmúlt 20 évben”) és a 60% között. Csupán a bekerülő gyerekek 13%-a nem beszél vagy alig beszél magyarul, ebből az összesítésből kiemelkedik a Vicei Bástyá Kollégium, ahol a csángó gyerekek magas aránya miatt 60%-ot tesz ki a magyarul nem vagy alig beszélők részaránya.

A válaszadó intézmények döntő többsége (16 a 19-ből) végez valamilyen toborzó munkát a jövőbeli bentlakók/diákok megkeresésére, megszólítására. A jövődöbeli beköltözöket számos eszközzel próbálják elérni az egyes intézmények:

Meghatározó a bentlakások elérési stratégiájában a régió vagy a környező települések iskoláinak felkeresése, a bentlakás és a kapcsolódó iskola bemutatása a végzős osztályokban, megkeresve azokat a diákokat, akik nem tudnának továbbtanulni anyanyelvükön.

Ezenfelül megjelent a válaszok között a családok személyes felkeresése, főként a hátrányos helyzetű, rászoruló sokgyerekes családokat célozva meg.

Jellemző, hogy nyílt napot tartanak, szülői tájékoztatókat szerveznek, vagy kollégiumlátogatás keretében mutatják be és reklámozzák az intézményeket.

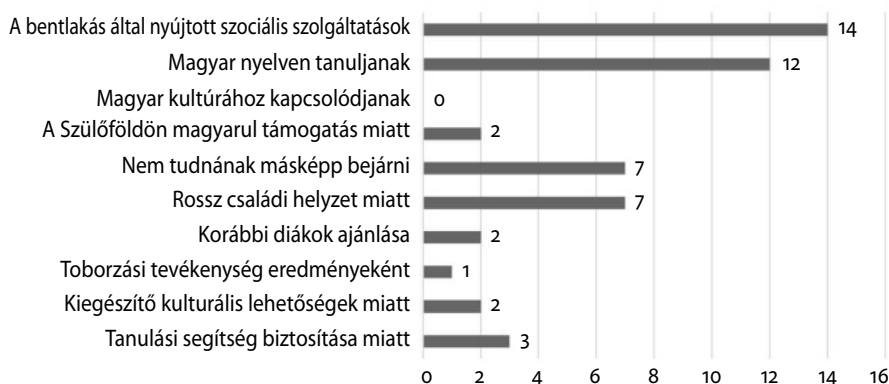
6. ábra. A bentlakók korosztályos megoszlása
az egyes szórványkollégiumok között az említések száma (db) alapján
(Saját forrás, 2024)

Ezenfelül megjelentek egyéb kommunikációs csatornák is a toborzási eszközök között: kapcsolódó kampányprogramok szervezése, közösségi média bekapcsolása, promóciós videók és/vagy kiadványok eljuttatása; de megemléstették a válaszadók az informális kapcsolatok fontosságát is.

A szórványkollégiumok majdnem a felénél a működést az iskolabusz-hálózat is nagyban segíti. Ezzel összesen 200 gyerek napi közlekedését oldják meg. Kérdőívünkben arra is kerestük a választ, hogy segíti-e az iskolabusz a szórványkollégium működését, ezért ebben az összesítésben az a helyszín, ahol a szórványkollégiumot nem, de az oktatási intézmény működését segíti az iskolabusz, nem szerepel. Például a temesvári Bartók Béla Elméleti Líceum iskolabusz-hálózata önmagában 200 gyerek napi mozgását oldja meg.

Az intézményeket több pont mentén kértük, hogy ítélik meg a szórványkollégiumok közösségi szerepét. A válaszadók fontosnak értékelték a szórványkollégiumok hozzájárulását a magyar nyelvű iskolaválasztáshoz, valamint egyetértettek azzal is, hogy a bentlakások nélkül a gyerekek többsége nem tudna magyarul tanulni, illetve azzal is, hogy bentlakás nélkül a diákok többsége nem a kapcsolódó oktatási intézményt választotta volna. A válaszadók inkább egyetértettek azzal, hogy a kollégium/bentlakás nélkül nem jött volna létre, vagy már rég bezárt volna a hozzá kapcsolódó magyar iskola, illetve magyar tagozat.

A kollégiumi/bentlakási forma választás mögötti gyerek- és szülői motivációk között a válaszadók legtöbben – mint előnyt – a bentlakás által nyújtott szociális szolgáltatásokat és a magyar nyelven tanulást választották. Közepesen fontosnak bizonyul a bejárás fontossága, valamint a rossz családi helyzet. Eseti jelleggel, de megjelent a válaszok között a tanulási segítség biz-

7. ábra. A szórványkollégium/bentlakás-választás mögötti gyerek-/szülői attitűdök értékelése az intézmények véleménye alapján (Saját forrás, 2024)

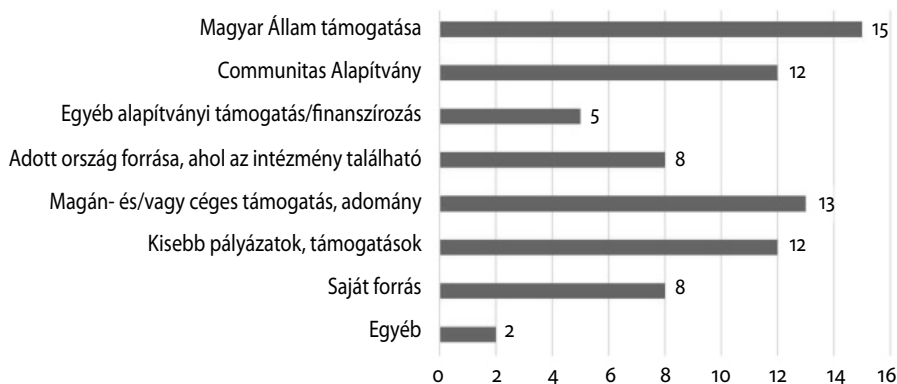
tosítása, a Szülőföldön Magyarul elnevezésű támogatás vonzereje, a korábbi diákok ajánlása, a kiegészítő kulturális lehetőségek, valamint a toborzás hatása is. (7. ábra)

Az alkalmazottak számát tekintve jelentős eltérés mutatkozik az egyes intézmények között. Találunk olyan helyet, ahol 1 fővel működnek (vagy csak 1 önkéntes fővel), de például a Dévai Szent Ferenc Alapítvány intézményhálózata összesen 140 alkalmazottal tevékenykedik. Ha kivesszük ezt a kiugró értéket, akkor átlagosan 8-9 fővel működnek a szórványkollégiumok.

Gyerekszáma vetítve átlagosan 7 gyerek jut egy-egy alkalmazottra, azonban ezen belül is nagyon erős a szórás. Egyik legalacsonyabb értékkel a korábban is említett Dévai Szent Ferenc Alapítvány áll (2,2 gyerek/alkalmazott), míg legmagasabbal a nagyváradi Ady Endre Elméleti Líceum (43,5 gyerek/alkalmazott).

A kérdőív kitöltőitől megkérdeztük azt is, hogy mennyi a szórványkollégium átlagos működési költsége. Erre vonatkozóan heterogén válaszok érkeztek. Azon válaszokat, amelyek érezhetően irreálisak, és épp ezért adathibára utalnak, kizártuk az elemzésből. Az értékelhető válaszok alapján átlagosan 74,1 millió forintot (2023-as áron) költenek az egyes szórványkollégiumok, mely érték a 24,7 és a 172,2 millió Ft között oszlik meg. Ha levetítjük egy bentlakó gyerekre vonatkozóan a működési költségeket, akkor átlagosan 1,37 millió Ft/év/gyerek fajlagos működtetési költséget kapunk, amely tovább szóródik 487 ezer és 2,72 millió Ft között. Meg kell azonban itt jegyezni, hogy sok mindentől függ a fajlagos működési költség:

Az intézmények legjelentősebb kiadása – a szakértői interjúk alapján – a bérköltség. Kis méretű szórványkollégiumok esetén nem biztos, hogy maxi-

8. ábra. A működési költségek forrásainak megoszlása forrástípusok szerint, azok említése alapján (Saját forrás, 2024)

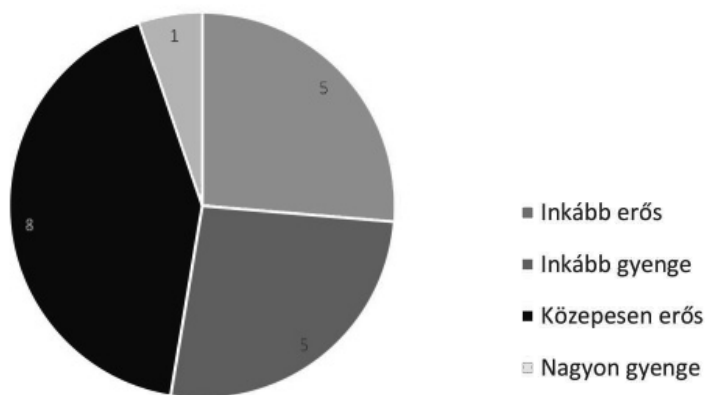
malizálva van az egy nevelőre jutó gyereklétszám, azaz a gyerekszám növelhető a működési költségek érdemi emelkedése (bérköltség-növekedés) nélkül is, ami lefelé szorítaná a fajlagos költséget.

Nagyon nagy rendszerek esetén már jelentősebb adminisztratív személyzet is szükséges az üzemeltetéshez, ami szintén tovább növeli a fajlagos költségeket.

A szórványkollégiumok jellemzően több forrás együttes bevonásával teremtik elő a működésükhöz szükséges pénzt, átlagosan 3-4 forrásból áll össze a szükséges finanszírozási keret. Mindösszesen 1 intézmény volt a működők közül, amely csupán egy forrástípust jelölt meg. Legtöbbször a magyar állami támogatást jelölték meg, emellett szintén sokan említették a magán- és/vagy céges támogatásokat, adományokat, a Communitas Alapítványt, illetve a kisebb pályázatok forrásszerző szerepét. Összesen 8-8 intézmény jelölt meg román állami és saját forrást. Az egyéb kategóriába piaci forrást tüntettek fel, amely turisztikai szolgáltatásból, táboroztatásból folyik be. (8. ábra)

Meg kell jegyezni azonban, hogy ezeknek a forrásoknak az aránya nem egyforma. A szakértői interjúk ugyanis rávilágítottak arra is, hogy a magyar állam támogatása (a BGA-n keresztül) a leginkább meghatározó, melynek elmaradása alapvetően befolyásolni tudná a működtethetőséget. Ezenfelül azok a bentlakások (leginkább középiskolai kollégiumok), melyek 1989 előtt is működtek, román állami támogatást is kapnak.

A válaszadók döntő többsége a Bethlen Gábor Alaptól kap támogatást, és csupán hárman jelölték meg, hogy nem kaptak ilyen irányú támogatást. Ehhez nagyon hasonlóan a válaszadók többsége a Communitas Alapítványtól kap támogatást, csak 4 intézmény jelezte, hogy nem.

9. ábra. A saját alumni-/öregdiák-/végzettdiák-hálózat erősségének az említések száma (db) alapján (Saját forrás, 2024)

Az intézmények megkeresése mellett fontosnak tartottuk a szórványkollégiumokból kikerült egykori diákok véleményeinek becsatornázását is. A kérdőív részben az intézményben töltött időre fókuszált, részben pedig arra, hogy az ott szerzett tudás, tapasztalat stb. hogyan segítette őket a továbbtanulásban és a munkaerőpiaci elhelyezkedésben. A kitöltők megkeresésében a szórványkollégiumok vezetői segítettek, ők továbbították a kérdőív online elérhetőségét egykori diákjaiknak. (9. ábra)

2024. november 13–24. között összesen 189 fő töltötte ki a kérdőívet. Vannak köztük teljes kitöltők, illetve azokat is belevettük a kiértékelésbe, akik a kérdések többségére válaszoltak. Jelen írásunkban a válaszokból csak egy részt emelünk ki.

Válaszadóink egy listából legfeljebb három elemet választhattak ki, amit a szórványkollégiumtól kapott legfontosabb dolognak tartanak. 170 egykori diák válaszolt erre a kérdésre, a lehetséges 510 válaszból pedig 487-et meg is adtak, és többen harmadik opció helyett az *Egyéb* fülhöz annyit írtak, hogy „az összes”. Ez egyértelműen mutatja, hogy az intézmények nemcsak bentlakási funkciót láttak el, hanem a diákok lelki, szociális, kulturális stb. szükségleteit is ki tudták elégíteni. A válaszokból kitűnik, hogy a (magyar nyelvű) oktatáshoz való hozzáférés, illetve a személyes kapcsolatok megléte – akár barátokkal, akár a nevelőkkel – volt a legjelentősebb pozitívum, amit az intézmények adtak. A kérdőív végén az egyik összegző kérdés is hasonló dolgot vizsgált, és abban a magyar nyelvű oktatás biztosítását tartották a válaszadók a szórványkollégiumok legfontosabb értékének, míg a második leggyakoribb válasz a közösségek építése volt. (10. ábra)

A legfontosabb dolog, amit a szórványkollégiumtól kaptam Válaszok száma

Magyar nyelvű oktatás	106
Nevelés-oktatás	78
Új barátok	71
Nevelőkkel, oktatókkal való kapcsolat	62
Ellátás (étkezés, szállás)	56
Magyar kulturális programok	49
Felkészítés a továbbtanulásra	29
Magyar közösséghez tartozás	26
Sportolási lehetőség	5

10. ábra. Mit tartasz a legfontosabb dolognak, amit a szórványkollégiumtól/bentlakástól kaptál az ott eltöltött idő során?

Az intézményekről alkotott véleményeket nyitott kérdésekkel, valamint az állítások 1–5 fokozatú skálán való értékelésével vizsgáltuk (ahol 1 a legrosszabb és 5 a legjobb). Külön kérdés volt, hogy ajánlanák-e a kitöltők gyerekeik/barátaik számára a szórványkollégiumot, ahol éltek. A 168 válaszból mindössze heten nem, **ez közel 96%-os elégedettségi mutató**. Ennek megfelelően a nyitott kérdésekre érkezett válaszok is mind kedvezőek voltak, csupán egyetlen diák számolt be negatív tapasztalatokról, de ő is inkább személyes konfliktusokra utalt (részben a nevelőktől várt visszajelzések elmaradására, részben pedig a sokszínű diákságon belüli feszültségekre), mint rendszerszintű problémára. Ahogy ez a fenti táblázatban is megjelent, **a személyes kapcsolatok szerepét sokan kiemelték mind baráti oldalról, mind a személyzet, a munkatársak részéről. Szintén sokan említették azt is, hogy megtanultak közösségben élni és dolgozni. Esélyt kaptak arra, hogy (anyanyelven) továbbtanulhassanak, és jobb lehetőségeik legyenek az életben. Intézményspecifikusan a válaszúti mezőgazdasági szakképzésben végzettek közül sokan írták, hogy az ott megtanultakat jól tudják hasznosítani munkájuk során, illetve a Kallós Zoltán és Téka Alapítványok intézményeiben sokaknak a hagyományok és a népművészet szeretete is fontossá vált.**

ÖSSZEFOGLALÁS

Vizsgálatuk eredményeként az alábbi **főbb kihívásokat és trendeket** azonosítottuk a szórványkollégiumok kapcsán:

A magyar nyelvű iskola, de kiemelten a szórványkollégiumok szerepe jóval túlmutat az intézményen és az oktatáson. Ezek a bentlakások sok esetben komoly kulturális szerepet töltenek be, a környék magyarságának fontos színterei.

Az intézmények mögött néhány elkötelezett személyiség és a körülöttük csoportosulók munkája áll.

Erdély esetében látható, hogy a román jogi környezet viszonya kettős a szórványkollégiumok működése kapcsán. Van egy jogi túlszabályozottság, amely a való életben közepesen tud érvényre jutni. Ez a helyzet viszonylag nagy kiterjedésű sűrű zónát eredményez.

Néhány esetben nagy szervezetek épültek ki az elmúlt évtizedek folyamán, jelentős intézményi infrastruktúrával, több tucat alkalmazottal, ami jelentős fenntartási kockázatot hordoz magával.

Az erdélyi szórványkollégiumok/bentlakások esetében nem elhanyagolható a kollégiumok szociális felzárkóztató és társadalmi mobilitást biztosító szerepe.

A szórványkollégiumokat életre hívó gyerekszám-csökkenés folyamatos negatív demográfiai trend a mai napig, ami egyre nehezebbé teszi a gyerekutánpótlás biztosítását, egyre nagyobb területekről bevonva gyerekeket.

A szórványkollégiumok/bentlakások kapcsán fontos megjegyezni az iskolák minőségi kihívásait, sok esetben nem tudnak versenyképes kínálatot biztosítani.

A szórványkollégiumi rendszer inkább egyéni intézmények halmaza, amit esetenként formális és informális együttműködések gazdagítanak, azonban egységes, összefüggő együttműködésről nem beszélhetünk.

Általánosságban elmondható, hogy a magyar állam – a BGA-n keresztül folyósított – támogatása a leginkább meghatározó. A szórványterületek magyar nyelvű oktatása és ezen belül kiemelten a szórványkollégiumok működése anyaországi támogatás nélkül nem tudna létezni.

A kollégiumok korlátozottan tudnak előre tervezni, saját likviditásuk sem kiszámítható az éves tervezésen túlmutatóan. A jelenlegi finanszírozási környezet erős kiszolgáltatottságot eredményez.

Az intézmények likviditása nagyon szűk, ebből következően fejlesztési forráskeretük és lehetőségeik is igen esetlegesek. Egyre nagyobb a fizetési lemaradás az állami (például tanári) állásokkal szemben.

A szórványkollégiumok mai rendszere nagyon sérülékeny. Épp ezért kiemelten fontos a szórványkollégiumok/bentlakások rendszerszintű ellenálló képességének erősítése és szervezett, stratégiai szemléletű fejlesztése. Az elévzett elemzés alapján az alábbi **főbb javaslatokat fogalmaztuk meg** a szórványkollégiumi hálózat fejlesztésére vonatkozóan:

A közép- és hosszú távú kiszámíthatóság kulcskérdése, hogy egy stabil finanszírozási keret áll-e a támogatott szórványkollégiumok/bentlakások mögött. Érdemes lenne a jelenlegi éves pályázási rendszer továbbfejlesztéseként hosszabb távú támogatási konstrukciókat kialakítani és felépíteni. Emellett javasolt a forrásokat függetleníteni a központi kormányzat működésétől, annak gazdasági helyzetétől, és kvázi biztos alapokra állítani a működési finanszírozást.

A több lábon állás erősítése. Egy olyan rendszer kialakítása, amelynek a finanszírozási forrása egy csatornán keresztül érkezik, nagyon erős kiszolgáltatottságot eredményez. Ennek oldására ösztönözni kell a több lábon állást és a profil szélesítését, természetesen a lehetőségekhez mérten.

Vezető szerepkör és a hosszú távú továbbörökítés fontossága. Kvalitatív vizsgálatunk alapján kirajzolódik, hogy egy-egy szórványkollégium/bentlakás sikere egy vagy két karizmatikus vezetőn múlik. Tudatosan kell tervezni és gondolkodni az utánpótlásról annak érdekében, hogy a működőképesség és sikeresség ne egy-két emberen múljon, ezzel egyaránt fokozva az egyes kollégiumok és a teljes rendszer ellenálló képességét.

Az oktatás minőségi fejlesztése. Látható, hogy akkor tud versenyképes lenni a magyar nyelvű kisebbségi oktatás, ha az többet és jobbat kínál, mint a többségi. Ebben jut fontos szerep a szórványkollégiumoknak/bentlakásoknak mint olyan kulturális központoknak, amelyek sűrítik az elérhető szolgáltatásokat, megteremtik azt a gyereklétszámot, amely a minőségi oktatáshoz szükséges, ellátják azt a felzárkóztató szerepet is, amely segíti a diákok előmenetelét, és emellett segítik a magyar kultúrához való hozzáférést is.

Tudásmegosztás és tapasztalatcsere. Ösztönözni és támogatni kell a tapasztalatcserét, a jó gyakorlatok megosztását és az együttműködéseket – még akkor is, ha ez csupán nagyon alacsony szintű közös gondolkodást jelent. Ennek megfelelő fórumot és platformot kell kialakítani, ami rendszeresen segíti a kapcsolatépítést és a tapasztalatcserét.

Strukturális váltás stratégiai tervezése. A jelenlegi demográfiai trendek abba az irányba mutatnak, hogy még optimista forgatókönyv esetén is a gyerekszám folyamatos csökkenésével és ezáltal az iskolai diáklétszám összesűkülésével kell számolni már rövid és középtávon is. Meg kell hozni azt a stratégiai jelentőségű döntést, hogy melyik az az iskolai intézményhálózat, amely fenntarthatóan és színvonalasan tud működni.

IRODALOMJEGYZÉK

- BÁLVÁNYOS INTÉZET 2018. „Diszkriminatív” kisebbségi jog? Gyorselemzés az anyanyelvi képességi vizsgajegy opcionálissá tételéről.
- BÁRDI Nándor – MISOVICZ Tibor 2010. A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században. Konferenciasorozat a Sándor-palotában. 2006–2008. Tanulmánykötet.* Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 199–232.
- BARNA Gergő 2016. Az oktatás számokban. A romániai magyar közoktatás 1990 és 2014 között. In: Barna Gergő – Kapitány Balázs – Kiss Tamás – Márton János – Toró Tibor: *Iskolák veszélyben. Tanulmányok a Székelyföldön kívüli magyar oktatás helyzetéről.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 11–32.
- BARNA Gergő 2019. Közoktatási helyzetkép: a magyar nyelvű képzésben részt vevők számának és arányának alakulása 1990 és 2017 között. *Erdélystat – Statisztikák*, 2019. június 11. Online honlap <https://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/kozoktatasi-helyzetkep-a-magyar-nyelvu-kepzesben-reszt-vevok-szamanak-es-aranyanak-alakulasa-1990-es-2017-kozott/27> (2025. 02. 10.)
- BARNA Gergő 2021. Diákok nemzetisége a magyar iskolahálózatban. *Erdélystat – Statisztikák*, 2021. szeptember 14. Online honlap

- <https://statistikak.erdelystat.ro/cikkek/diakok-nemzetisege-a-magyar-iskolahalozatban/92>
(2025. 02. 10.)
- BÁSTYA Egyesület Vice – MEZŐSÉGI ŐRZŐKÖR Alapítvány 2008. *Erős Bástya az erdélyi Mezőségen. Tájékoztató füzet.*
https://szorvanymagyarsag.hu/wp-content/uploads/vice_projekt.pdf
(2025. 02. 10.)
- BEREGSZÁSZI Anikó 2016. *A magyar mint idegen nyelv oktatása Kárpátalján – Elméleti kérdések és gyakorlati problémák.* In: *THL2*, 1–2., 65–69.
https://epa.oszk.hu/01400/01467/00014/pdf/EPA01467_thl2_2016_01-02_065-069.pdf (2025. 02. 10.)
- BODÓ Barna 2009. *Szórvány és nyelvhatár. Tanulmányok.* [Idézi PÉNTÉK 2014a.] Lucidus Kiadó, Budapest
- BODÓ Barna 2014. Akaratlanul. Szórványkollégiumok és társadalmi környezet. In: Havassy Péter Pál (szerk.): *Szórványkollégiumok a Kárpát-medencében.* Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest (Kárpát-haza Napló, 3.), 123–136.
https://mtt.org.rs/wp-content/uploads/Szorv%C3%A1nykoll%C3%A9giumok_NSKI-Budapest-2014.pdf
(2025. 02. 10.)
- CSERI Ilona 2012. Felvidéki helyzetkép pedagógusszemmel. In: Demeter József (szerk.): *A Kárpát-medencei tehetséggondozás jó gyakorlatai.* Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest (Génusz Könyvek, 26.), 109–118.
https://tehetseg.hu/sites/default/files/26_kotet_net.pdf#:~:text=olvas%C3%B3ihoz%20azokat%20a%20j%C3%B3%20gyakorlatokat,%20amelyek%20k%C3%B6rnyezet%C3%BCkben (2025. 02. 10.)
- ERŐSS et al. 2020. = Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovály Katalin – Orosz Sándor – Tátrai Patrik: Helyzetkép a kárpátaljai magyar szórványról. [Idézi TÁTRAJ et al. 2022.] In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után.* Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 89–133.
- FERENC Viktória – NÁNÁSI-MOLNÁR Anita 2018. Kik választják a magyar óvodákat Kárpátalján? Szülői motivációk kárpátaljai ukránok és magyarok körében a 2013–14-es forradalmi események után. [Idézi TÁTRAJ et al. 2022.] *Kisebbségi Szemle*, 2., 87–111.
- GÁBRITY MOLNÁR Irén 2017. Képzettségi helyzetkép a Vajdaságban. In: Pusztai Gabriella – Márkus Zsuzsanna (szerk.): *Szülőföldön magyarul. Iskolák és diákok a határon túl.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen (Oktatáskutatás a 21. században, 2.), 28–41.
<https://mek.oszk.hu/18100/18141/18141.pdf> (2025. 02. 10.)

- GÖNCZ Lajos 2006. Iskolaválasztás Vajdaságban. [Idézi TÁTRAI et al. 2022.] In: Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Oktatási oknyomozó. Vajdasági kutatások, tanulmányok*. Magyarságkutató Tudományos Társaság. Szabadka (MTT Könyvtár, 12.), 125–140.
- ILYÉS Zoltán 2005. Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 64–77.
- JOÓ et al. 2014. = Joó Horti Livia – Mengyán Pletikoszity Ildikó – Csernik Ilma – Badis Róbert: Magyar gyerek, szerb iskola, avagy a magyar oktatás vonzereje a Vajdaságban. [Idézi TÁTRAI et al. 2022.] In: *Kisebbségkutatás*, 4., 174–187.
- KISS Tamás 2012. Demográfiai körkép. A kisebbségi magyar közösségek demográfiai helyzete a Kárpát-medencében. In: *Educatio*, 1., 24–48.
- KISS Tamás 2016. Romák a magyar tannyelvű oktatásban. Arányok, folyamatok és kihívások. [Idézi TÁTRAI et al. 2022.] In: Barna Gergő – Kapitány Balázs – Kiss Tamás – Márton János – Toró Tibor: *Iskolák veszélyben. Tanulmányok a Székelyföldön kívüli magyar oktatás helyzetéről*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 99–149.
- KISS Tamás – CSATA István 2019. Népesedési perspektívák Erdélyben: 2011–2031. A magyar anyanyelvűek számának és arányának várható alakulása. [Idézi TÁTRAI et al. 2022.] In: *Erdélystat – Statisztikák*, 2019. április 23. Online honlap
<https://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/nepesedesi-perpsektivak-erdelyben-2011-2031/24> (2025. 02. 10.)
- KORMÁNYOS Róbert – VIDA János 2012. A tehetséggondozás szerbiai vonatkozásairól. In: Demeter József (szerk.): *A Kárpát-medencei tehetséggondozás jó gyakorlatai*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest (Génius Könyvek, 26.), 89–94.
https://tehetseg.hu/sites/default/files/26_kotet_net.pdf#:~:text=olvas%C3%B3ihoz%20azokat%20a%20j%C3%B3%20gyakorlatokat,%20amelyek%20k%C3%B6rnyezet%C3%BCkben (2025. 02. 10.)
- KOVÁLY Katalin – ERŐSS Ágnes – TÁTRAI Patrik 2017. „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. [Idézi TÁTRAI et al. 2022.] In: *Tér és Társadalom*, 2., 3–22.
- KÜLHONI MAGYAROK oktatási támogatása 2021. In: *Infojegyzet*, 38., 1–4.
https://www.parlament.hu/documents/10181/39233854/Infojegyzet_2021_38_kulhoni_magyarok_oktatasi_tamogatasa.pdf/b199951b-9454-da5a-3223-045899abcf2?t=1621518752240 (2025. 02. 10.)

- MAGYAR NEMZETPOLITIKA 2011. = *Magyar Nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete*. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikai Államtitkárság, Budapest
<https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/02-Magyar-Nemzetpolitika-A-nemzetpolitikai-strat%C3%A9gia-kerete-2.pdf>
 (2025. 02. 10.)
- MANDEL Kinga Magdolna – MORVAI Tünde 2022. Határon túli magyar oktatási támogatások 2010 és 2022 között. In: *Educatio*, 4., 672–679.
- MÁRTON János 2018. Magyar gyerekek magyar nyelvű óvodában: erdélyi szülők óvodaválasztási motivációi. In: *Kisebbségi Szemle*, 11., 7–30.
https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/02/ksz_4.Marton.pdf
 (2025. 02. 10.)
- MÁRTON János 2020. A romániai magyar tannyelvű közoktatás elmúlt tíz éve a tanulói létszámadatok tükrében. In: *Kisebbségi Szemle*, 4., 7–35.
http://epa.niif.hu/03700/03751/00018/pdf/EPA03751_kisebbségi_szemle_2020_04_007-035.pdf (2025. 02. 10.)
- MIRNICS Károly 2003. Nemzeti kisebbségből szórványnépesség. In: Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek. Vajdasági szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka (MTT Könyvtár, 7.), 25–84.
- MOLNÁR József – CSERNICSKÓ István – BRAUN László 2016. Cigányok Kárpátalján. [Idézi TÁTRAJ et al. 2022.] In: Szilágyi Ferenc – Pénzes János (szerk.): *Roma népesség Magyarország északi határtérségében*. Partium Kiadó, Nagyvárad, 91–108.
- MORAUSZKI András 2020. Határon túli magyar szervezetek nyílt pályázati támogatása. A Bethlen Gábor Alap Magyar kultúráért és oktatásért pályázatainak elemzése (2012–2019). In: *Kisebbségi Szemle*, 1., 7–32.
- MURVAI László 2017. Az erdélyi magyar oktatás néhány jellegzetessége. In: Pusztai Gabriella – Márkus Zsuzsanna (szerk.): *Szülőföldön magyarul. Iskolák és diákok a határon túl*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen (Oktatóiskutató 21. században, 2.), 13–27.
<https://mek.oszk.hu/18100/18141/18141.pdf> (2025. 02. 10.)
- OROSZ Ildikó 2012. A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján. In: Demeter József (szerk.): *A Kárpát-medencei tehetséggondozás jó gyakorlatai*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest (Géniuszt Könyvek, 26.), 135–154.
https://tehetseg.hu/sites/default/files/26_kotet_net.pdf#:~:text=olvas%C3%B3ihoz%20ozokat%20a%20j%C3%B3%20gyakorlatokat,%20amelyek%20k%C3%B6rnyezet%C3%BCkben (2025. 02. 10.)

- PAPP Z. Attila 2012. Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. [Idézi TÁTRAI et al. 2022.] In: *Kisebbségkutatás*, 3., 399–417.
https://real-j.mtak.hu/21084/3/Kisebbségkutatás_2012_21_3_.pdf
 (2025. 02. 10.)
- PAPP Z. Attila 2014. Oktatáspolitikai koncepciók kisebbségben. Külhoni és anyaországi változások. In: *Educatio*, 1., 67–80.
https://epa.oszk.hu/01500/01551/00067/pdf/EPA01551_educatio_14_01_067-080.pdf (2025. 02. 10.)
- PÉK László 2015. A szlovákiai magyar iskolahálózat – jelenlegi állapot és fejlesztésének lehetőségei. [Idézi TÁTRAI et al. 2022.] In: *Pedagógus fórum*, 2., 4–7.
- PÉNTÉK János – SOMAI József 2012. Jó gyakorlatok hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeknek. A Nyilas Misi Tehetségtámogató Egyesület. In: Demeter József (szerk.): *A Kárpát-medencei tehetséggondozás jó gyakorlatai*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest (Géniuszt Könyvek, 26.), 41–52.
https://tehetseg.hu/sites/default/files/26_kotet_net.pdf#:~:text=olvas%C3%B3hoz%20azokat%20a%20j%C3%B3%20gyakorlatokat,%20amelyek%20k%C3%B6rnyezet%C3%BCkben (2025. 02. 10.)
- PÉNTÉK János 2014a. Szórványok, szórványosodás Erdélyben. In: Havassy Péter Pál (szerk.): *Szórványkollégiumok a Kárpát-medencében*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest (Kárpát-haza Napló, 3.), 8–18.
https://mtt.org.rs/wp-content/uploads/Szovrv%C3%A1nykoll%C3%A9giumok_NSKI-Budapest-2014.pdf
 (2025. 02. 10.)
- PÉNTÉK János 2014b. Nyelvi sziget- és szórványhelyzetek. In: *Korunk*, 6., 39–45.
- SÜTŐ András 2002. Szókertjeink művelése. [Idézi PÉNTÉK 2014a.] In: S. A.: *Erdélyország mit vétettem? Esszék, cikkek, beszélgetések*. I. köt. Neptun Kiadó, Csíkszereda, 107–112.
- SZILÁGYI Nándor Sándor 1997. A szórványmagyarság: probléma vagy ürgy. In: Sz. N. S.: *Miegymás. Közéleti írások*. Kalota Kiadó, Kolozsvár, 476–494.
- SZÜGYI Éva 2012. Iskolaválasztás a Délvidéken. [Idézi TÁTRAI et al. 2022.] In: *Kisebbségkutatás*, 3., 514–535.
- TÁTRAI Patrik 2017. A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. In: *Kisebbségi Szemle*, 1., 7–31.
- TÁTRAI et al. 2018. = Tátrai Patrik – Molnár János – Kovály Katalin – Eröss Ágnes 2018. A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. In: *Kisebbségi Szemle*, 3., 7–31.
- TÁTRAI Patrik 2020. A kárpátaljai magyar szórvány típusai, tagolási lehetőségei. In: *Kisebbségi Szemle*, 3., 7–31.
<https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2021/01/3.Tatrai.pdf> (2025. 02. 10.)

- TÁTRAJ et al. 2022 = Tátrai Patrik – Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián – Márton János 2022. *Közüktatási kör(tér)kép. A tanulóí létszámok változása a Kárpát-medence küllhoni magyar közösségeiben a 2010-es években*. Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont – Gondolat Kiadó, Budapest
- VETÉSI László 2002. *Ne csüggedj el, kicsiny sereg! Lelkipásztori barangolások küszködő nyelvi tájakon*. [Idézi PÉNTEK 2014a.] Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

<https://tehetseg.hu/tehetsegpontok/kereso>
<https://www.kulhonimagyarok.hu/kategoria/programok/karpat-medencei-ovodafejlesztési-program/>
<https://www.kulhonimagyarok.hu/bla/semjen-zsolt-a-hataron-tuli-magyarsag-megmaradasahoz-donto-fontossagu-a-magyar-nyelvu-oktatas-biztositasa/>
<https://www.szulofoldonmagyarul.ro/palyazati-felhivas.php>
https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/palyazati_kiirasok/kulhoni_tamogatasok/2024/palyazati_kiiras_meghivasos_erdelyi_nemzeti_jelentosegu_programok_2024.pdf
<https://rakocziszovetseg.org/2023/08/22/iskolabusz-atadas/>
<https://rakocziszovetseg.org/wp-content/uploads/2024/08/Iskolabuszok-a-Felvideken-2024-2025-os-tanev.pdf>

ABSTRACT • In the Carpathian Basin, particularly in Transylvania, Hungarian-language diaspora dormitories have a pivotal role in the preservation of Hungarian language education. The objective of our research was to develop a comprehensive understanding of the network of these institutions, the fundamental characteristics of their primary categories, their endeavors to preserve the communities of Hungarians, and the predominant challenges they encounter. Our research methodology entailed preliminarily the overview of literature on the subject, and following that site visits, interviews, and the administration of questionnaires to institutions and their alumni. Our research has demonstrated that the network of diaspora dormitories is indeed making significant contributions to the survival of the Hungarian diaspora. However, we have also identified challenges that may threaten the successful functioning of these institutions in the short term. Consequently, we have formulated recommendations to address those challenges.

KEY WORDS • diaspora dormitory, Hungarian diaspora communities, Transylvania, Hungarian language education

SAŽETAK • U razućenim teritorijama maćarskog stanovništva Karpatskog basena (a posebno u Transilvaniji) ućenićki domovi u razućenim sredinama predstavljaju ustanove od posebnog znaćaja za oćuvanje obrazovanja na maćarskom jeziku. Cilj našeg istraćivanja je stvaranje jedne sveobuhvatne slike o mreži ovih ućenićkih domova, osnovnim karakteristikama njihovih pretećnih vrsta, njihovim naporima u cilju oćuvanja maćarskih zajednica, kao i najvećim izazovima sa kojima se suoćavaju. Naš rad se po analizi strućne literature oćledao u poseti brojnih ustanova, obavljanje intervjua na tim lokacijama, kao i u prikupljanju podataka putem anketa u krugu ustanova i posebno ranijih korisnika. Istraćivanjem smo potvrdili da mreža ućenićkih domova u razućenim sredinama zaista ispoljava znaćajan rad u cilju oćuvanja maćarske dijaspole, a istovremeno smo utvrdili odrećene izazove, koje mogu ugroziti uspešan rad ovih ustanova već i u kratkom roku. Rad smo završili preporukama za prevazilaćenje identifikovanih izazova.

KLJUĆNE REĆI • **ućenićki dom u razućenoj sredini, Maćari iz razućenih sredina, Transilvanija, obrazovanje na maćarskom jeziku**

Bećrkezés időpontja: 2025. február 28.

Elfogadás időpontja: 2025. március 10.